

Мілорадова Наталя Едуардівна,

професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук, доцент;

Федоренко Олена Іванівна,

завідувачка кафедри педагогіки та психології факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор педагогічних наук, професор

ЗАГАЛЬНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ДИТИНИ

Допит дитини проводиться згідно чинного законодавства ст. 226–227 КПК України. Сучасна практика кримінальних проваджень потребує науково обгрунтованих рекомендацій щодо врахування психологічних особливостей отримання і оцінки свідчень неповнолітніх.

Розглядаючи психологічну складову проведення допиту (опитування) дитини необхідно звернути увагу на декілька основних моментів.

По-перше, врахування при проведенні допиту суттєвих відмінностей між комунікацією з дітьми та комунікацією з дорослою людиною. Ці відмінності стосуються: психологічних, фізіологічних та вікових особливостях розвитку дитини, типових поведінкових проявів, характерних для її віку; особливостях вибору часу взаємодії з дитиною; тривалості взаємодії з дитиною; організації простору взаємодії; вибору тематики взаємодії [3, с. 109].

По-друге, підготовленість працівників поліції до проведення допиту (опитування) дитини. Це момент включає:

– наявність знань про: особливості комунікації з дитиною, вікові особливості дітей та готовність спілкуватися з дітьми різного віку; складові проведення допиту (опитування) дитини та їх характеристики, техніки опитування;

– сформованість загальних (встановлення контакту; чутливість до невербальних проявів станів інших людей; управління увагою співрозмовника; слухати і розуміти інформацію; виявляти неправду і нещирість; керувати процесами спілкування; складати соціально-психологічний прогноз комунікативної ситуації; брати на себе та виконувати різні соціальні ролі та ін.) та спеціальних (швидко організовувати а встановлювати контакт з дитиною; завжди бути «у психологічній формі», тобто здійснювати вольове управління своєю поведінкою; чутливість до невербальних проявів дитини як індикаторів її внутрішньої позиції; розуміння психологічних станів дитини; управління предметом розмови при бесіді з дитиною; виявлення неправди та нещирості на відміну від щирої помилки у

взаємодії з дитиною; прояснення прихованої інформації; формулювання запитання та ін.) комунікативних умінь [3, с. 151].

Крім того сформованість таких комунікативних якостей як простота, доброзичливість, справедливість, об'єктивність, товариськість значно полегшують встановлення психологічного контакту слідчого з дитиною під час допиту. Побудова взаємодії з дитиною повинна будуватися на:

- гнучкості (не дотримуватися жорстких сценаріїв, а враховувати індивідуальні особливості дитини – темп її роботи, процес мислення й розуміння світу);

- об'єктивності (необхідність нейтрального ставлення особи, яка веде допит, уникання тенденційності, що може проявлятися свідомо чи несвідомо у голосі, міміці, позі тіла або запитаннях, які містять вказівку щодо відповідей або їх оцінку);

- емпатії (допомога дитині впоратися зі страхом, пов'язаним із раніше пережитим негативним досвідом та з ситуацією опитування) [4].

По-третє, залучення спеціаліста-психолога як на стадії підготовки до проведення допиту, так і безпосередньо в сам процес. Функціями психолога на різних етапах проведення допиту можуть бути: підготовка дитини до надання свідчень, роз'яснення дитині, відповідно до її віку, ролі у цьому процесі; допомога та роз'яснення слідчому психофізіологічних та вікових особливостей дитини та її можливостей надавати свідчення; підвищення вмотивованості дитини до співпраці; підтримка дитини під час проведення слідчої-розшукової дії задля зниження можливості повторної травмизації психіки дитини в процесі допиту; оцінка наслідків травми, якої зазнала дитина та ін.

По-четверте, створення безпечних умов проведення допиту (опитування) дитини, щоб отримати повну та надійну інформацію і водночас не допустити вторинного травмування дитини. Саме використання методики «зелена кімната» та технік опитування в роботі із різними категоріями дітей надає можливості проведення такої роботи по отриманню надійних свідчень. «Зелена кімната» – це спеціально організована система заходів, що має на меті забезпечити законність, гуманність та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом чи перебуває у контакті із законом.

Система роботи в «зелених кімнатах» враховує вікові та психологічні особливості як тих дітей, котрі перебувають у конфлікті (скоїли правопорушення або злочини), так і тих, що є в контакті із законом (стали жертвами або свідками злочину чи правопорушення). Для цих дітей необхідні особливі, порівняно із дорослими, юридичні процедури, соціальний супровід, психологічна допомога та реабілітаційні послуги.

Як підкреслюють фахівці [1, 2, 4], основною вимогою до такого приміщення є наявність зручної кімнати, яка забезпечує дитині почуття безпеки та конфіденційності й відповідає потребам дітей почуватися у фізичній та психологічній безпеці під час опитування.

Метою проведення опитування в такій кімнаті є запобігання повторної травматизації психіки дитини.

П'ятим моментом, на якому доцільно зосередитися є розвиток вмінь слідчого формулювати запитання дитині на допиті відповідно до його стану, психофізіологічних та вікових особливостей. Тому що зміст, форма, якість, а тим самим і достовірність свідчень дітей цілком залежать від психологічних можливостей і особливостей їхнього розвитку. До загальних вимог, щодо формулювання запитань при проведенні допиту (опитування) дитини слід віднести [2, 4]:

- застосування відкритих запитань. Відкриті запитання збільшують імовірність отримання важливої та водночас правдивої інформації. Відкриті запитання допомагають дитині пригадати більшу кількість подробиць події або низки подій;

- уникання запитань, які можуть викликати почуття провини. Це може також спричинити повторне травмування дитини;

- побудова запитань і техніка їх задавання повинна базуватися на урахуванні особливостей розвитку дитини.

Крім того при проведенні допиту (опитування) важливо дотримуватися таких рекомендацій:

- звертатися до дитини спокійним тоном, говорити повільно без зайвої міміки та жестикуляції;

- спостерігати за тим, чи чує та розуміє вас дитина;

- послідовно підвищувати складність запитань та дочікуватися відповіді на них;

- формулювати запитання зрозуміло, коротко максимально на два-три слова довше за речення, які вживає дитина та не перескакуйте з теми на тему;

- не задавайте одночасно декілька запитань;

- використовуйте власні назви та імена, просту термінологію та уникайте незрозумілих, багатозначних виразів та абстрактних термінів та ін.

Шостим важливим моментом є розуміння тривалість взаємодії з дитиною. Згідно з вимогами ч. 2 ст. 226 КПК України допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом понад 2 години на день. Тривалість допиту не може бути єдиною для всіх дітей, вона визначається з урахуванням віку й індивідуальних особливостей дитини. Існує загальна закономірність чим молодшою є дитина, тим швидше вона втомлюється, і тим легше вплинути на її пізнавальні процеси. Втома може спричинити збільшену піддатливість до навіювання та схильність до випадкових і непродуманих відповідей, аби завершити обтяжливу розмову. Отже, варто під час взаємодії спостерігати за дитиною та реагувати на сигнали, що свідчать про її втому. В більшості випадків продуктивно надавати свідчення діти 3–5 років можуть близько 15–20 хв.; діти 5–7 років – близько 20–25 хв.; діти 7–10 років – від 25 до 35 хв. Якщо за цей час слідчий не

встиг з'ясувати питання, що цікавлять його, бажано зробити перерву (після двох періодів допиту продуктивність інтелекту дітей помітно знижується) [4, с. 411].

І *сьомим* важливим моментом розуміння проведення допиту (опитування) дитини є врахування психологічних особливостей кожної стадії цієї слідчої (розшукової) дії, а саме: попередньої, вступної, вільної розповіді, детальних запитань, завершальної.

Таким чином врахування зазначених психологічних особливостей при проведенні допиту (опитування) дитини сприятиме зниженню дії захисних механізмів психіки, мінімізує повторну її ретравматизацію, дозволить дитині відчувати себе більш спокійно та захищено, а слідчому – отримати достовірну інформацію про події конкретного злочину.

Список використаних джерел

1. «Зелені кімнати»: психологічні особливості організації роботи з дітьми / Н. П. Бочкор, О. М. Цільмак, О. В. Швед та ін. К. : ТОВ «Агентство «Україна», 2012. 112 с.
2. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: Метод. посіб. / Автори-упоряд.: Д. Пукас, О. Калашник, О. Кочемировська, Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюман. К.: ФОП КЛИМЕНКО, 2015. 114 с.
3. Підготовка працівників структурних підрозділів Національної поліції України у частині забезпечення та захисту прав дітей : навч.-метод. посіб. Ч. 1 ; за заг. ред. Т. В. Журавель, Л. В. Зуб, О. В. Ковальнової, Ю. В. Пилипас ; В. Л. Андрєєнкова, К. А. Бороздіна, Н.Е. Мілорадова, Т. І. Бугаєць та ін. Київ : Вид-во ФОП Бура О. Д., 2019. 515 с.
4. Юридична психологія : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Майдан, 2018. 684 с.

Мозоль Вікторія Василівна,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем превентивної діяльності та запобігання корупції ННІ № 3 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ГУМАНІЗАЦІЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ

Допит неповнолітніх – тема чутлива та болюча, адже незважаючи на світові практики та міжнародні зобов'язання, представники правоохоронних органів продовжують травмувати дітей у контакті з законом.

Для нас звичним є використання терміну «допит», оскільки цей термін живиться у Кримінальному процесуальному кодексі України. Разом з тим, міжнародні стандарти використовують термін «опитування», маючи на увазі допит як процесуальну дію, так і будь-які інші варіанти опитування дитини уповноваженими на це особами.